
CSÁSZÁRTÖLTÉS 1.

Császártöltés – Helytörténeti kiadványsorozat

Szerkeszti a Szerkesztőbizottság:

Bánáti István

Bolvári Csaba

Knipl István

Wicker Erika

A kötet szerkesztője:

WICKER ERIKA

Tördelés, tipográfia, könyv látványterve:

Wicker Erika

Nyomdai előkészítés:

ZéPé Design

Borítóterv:

Wicker Erika, Zalatnai Pál

Rajzok, térképek:

Knipl István, Janzsó Marianna

Fényképek:

Knipl István, Wicker Erika

ISBN 978-963-12-3646-0

Kiadja Császártöltés Község Önkormányzata
Felelős kiadó: Takácsné Stalter Judit polgármester

Borító:

Kleine Charte des Königreiches Hungarn [B IX a 528/1a]. A Magyar Királyság részletes térképe 1785-ben, az I. katonai felmérés alapján. Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum •

B IX a politikai, közigazgatási térképek (XVI. századtól 1918-ig)
Az eredeti térkép a bécsi National Bibliothec gyűjteményében van.

CSÁSZÁRTÖLTÉS 1.

CSÁSZÁRTÖLTÉS 1.

A CSÁSZÁRTÖLTÉSI HATÁR
TÖRTÉNETE
A KEZDETEKTŐL
A FALU ALAPÍTÁSÁIG

Császártöltés
2015

TARTALOM

Köszöntő (<i>Takácsné Stalter Judit</i>)	7
Császártöltés határának természeti jellemzői (<i>Knipl István</i>)	9
Régészeti lelőhelyek a császártöltési határban a kezdetektől a kora újkorig (<i>Knipl István – Wicker Erika</i>)	17
Határnevek üzenete I. Egykor volt középkori falvak a mai császártöltési határban: Csalae gyház és Morcs (<i>Wicker Erika – Knipl István</i>)	49
Határnevek üzenete II. Egykor volt középkori falvak a mai császártöltési határ közvetlen környékén: Csákányfő, Polgárdi, Kéles és Illancs, Hajós- és Orbágyszentgyörgy, Zádor (<i>Wicker Erika – Knipl István</i>)	62
Schweibert Miklós, a község benépesítője (<i>Bánáti Miklós</i>)	75
Császártöltés telepítő kontraktusa (<i>Bárth János</i>)	79
Függelék: Császártöltés helység Patachich Gábor kalocsai érsek által adott telepítő kontraktusa	
A falu neve (<i>Wicker Erika – Knipl István</i>)	90
Császártöltés alapítása regényesen elbeszélve (<i>Bánáti Miklós</i>)	100
Császártöltés, a fiatal település (<i>Wicker Erika – Knipl István</i>)	106
Az első császártöltési lakosok (<i>Bolvári Csaba</i>)	111
A kötet szerzői	141
Képek, térképek	143

Wicker Erika – Knípl István

HATÁRNEVEK ÜZENETE I. EGYKOR VOLT KÖZÉPKORI FALVAK A MAI CSÁSZÁRTÖLTÉSI HATÁRBAN: CSALAEGYHÁZ ÉS MORCS

A császártöltésiek, de főként a „régí öregek” nagyon jól ismerik a falu határának elnevezéseit. Többnyire „svábos” hangzásúak, mint pl. az Altberg, a Hofstela, a Kruaba és a többiek. Volt jelentésük, amit értettek/értének az itt élők, hiszen betelepülő őseik adták ezeket a neveket. De Csala és Morcs? Magától értetődően használták, használjuk ezeket a mi falunk nyelvétől idegen szavakat – ám kevesen tudják, hogy ezek a nevek egykor volt középkori települések emlékét őrzik.¹

Bár ma már tudjuk, hogy a mai császártöltési határon azelőtt középkori települések osztoztak, a község elöljárói 1860-ban úgy nyilatkoztak, hogy a falu határában „régí romok s történeti nevezetességek nincsenek.”² Ezt a nyilatkozatot 1864-ben („... egyéb nevezetesség a határban nincsen”³) és egy évvel később is megerősítették: „Régiségek, Romok, sáncok vagy egyéb nevezetességek a határban nincsenek.”⁴ Pedig arról, hogy a mai Középcsalán az Árpád-korban templomos település volt, már Révész György is tudott, aki a 18. század első felében Halas határát járva gyűjtötte össze az előkerült régiségeket. És őrzik az elfeledett egykori falu emlékét a környék „beszélő nevei”: Kápolnás-dűlő, Kápolnás erdő...

CSALAEGYHÁZ

Révész György pontos feljegyzéseket vezetett az általa összegyűjtött régiségekről, így – ha a leletek el is vesztek – ma is tudjuk, mi került elő annakidején a középcsalai határban: „Csalapusztán Halással nyugatra határos templomhely van. Körülte Kálmán, 3ik Béla, István, IVik Béla és kuntatár pénzek találtattak. Embercsontok között apró tengeri csiga hihetően nyakék, rézhajtók. Kis rézkereszt darabok vannak birtokomban, ott vasnyíl, kiskés, varrotú darabok, acél db, vasszegek, különös kődarabok. Itt a templomhely körül lakóhelyek romja is láthatók.”⁵

Közel két évtizeddel később, az 1870-es évek elején Révész György összefoglal-

1 Jelen tanulmány WICKER Erika – KNIPL István 2005a és WICKER Erika – KNIPL István 2005b adott fejezeteinek aktualizált és átszerkesztett változata

2 Hoffman Lajos jegyző és Reger János bíró közlése, 1860-ból. HORVÁTH M. Ferenc – SZABÓ Attila 2000 101.; Csala pusztáról: „Régí romok, történeti nevezetességek, népmondák nincsenek.” Hoffmann Lajos jegyző közlése. Uo. 102.

3 Hoffmann Lajos jegyző és Petz Bernát bíró közlése, 1864. In: PESTY Frigyes 1984 77.

4 Hoffmann Lajos jegyző és Koch Vintze „heletes” bíró közlése, 1865. In: PESTY Frigyes 1984 76.

5 RÉVÉSZ György 1998 26. Az ún. Révész-jegyzőkönyvek ezen változata (mivel a másolások révén több variációjuk is ismert) a Révész-gyűjtemény 1858-as kiállítása alkalmából készült. U.o. 21.

ta a halasi határban végzett gyűjtéseinek eredményét, s ebben az összegzésben bővebben is említi a csalai régiségeket: „Csala pusztán, mely Halással határos, az út közelibe délről Templomhely közelibe, több hullák kihányattak, körülötte apró tengeri csigák, hihetően nyakék lehetett – találtattak és még rézhajtók, kis rézkereszt-darabok. E körül nagy darab térségen lakóhely volt, Árpád-házbeli királyok pénze találtatik, ezek t.i. Kálmáné, II. Béláé, Imréé, III. Béláé, III. Istváné és még kuntatár pénz és IV. Béla pénze, ott vas nyíl darabok, kis kés, sarló, balta, különös vasdarabok, sok cserép, kő és tégladarabok, ezüst függő, sarkantyú, egy ép cserépedény, sok vas szegek, varrótűk is. Évtizedek óta szerzem innét a darabokat, magam is számtalanszor megjelentem, szemlélődtem. Szélhordáskor még rehuült fa oszlopokat is több helyen lehet találni, mellyel hihetően ruhát simíthattak, mert egyik lapja kopott, sima; a homokos tájon több helyeken égett üszkők is láthatók. Minthogy ott IV. Béla után pénz nem találtatik, nagy darab helyen a lakóhelyek romjai szemlélhetők – nyilván lehet következtetni azt, hogy IV. Béla idejében a tatárok pusztították el egészen, amely többé fel sem épült.”⁶ Ma már tudjuk azt is, hogy a mai Középcsalán a Révész György gyűjtötte adatok alapján biztosan létező Árpád-kori település helyén a középkorban a régi romjain új falu jött létre – ez egyáltalán nem volt szokatlan a tatárjárás után –, melynek lakosai az egykori templom helyén, annak alapozását részben felhasználva új templomot emeltek. Révész György felbecsülhetetlen értékű feljegyzései óta mégis jó száz év telt el, mire a romokat régész szakértő is vizsgálta. Az 1960-as évek elején a Császártöltéshez tartozó Középcsalán, az ú.n. Kápolnás erdőben „... szántás közben a talajból több érdekes lelet fordult ki. [...] később avatatlan kezek munkája nyomán egy kápolna alapjaira bukkantak. A kápolna körül sok sírt dúltak föl...”⁷ A helyszínelést végző H. Tóth Elvira, a kecskeméti Katona József Múzeum akkori régésze megállapította, hogy „az erdőgazdaság területén fakitermelés közben néhány melléklet nélküli, valószínűleg késő középkori csontváz és tégladarab került elő. Hitelesíteni a területet a sűrűn beültetett fenyőfák miatt nem lehetett.”⁸

Két év múlva – újabb leletek előkerülésekor – a bajai múzeum régésze, Kőhegyi Mihály járt a helyszínen: „A pusztától DK-re mintegy 1200-1500 m-re terül el a csalai erdő, melynek keleti szélé mellett kocsiút húzódik. Ettől Ny-ra 80 m-re van a lelőhely. A fenyvesekkel borított területen 6 árkot találtam, melyet biztosan a csontvázak és a templom megtalálása céljából ástak ismeretlen tettesek. Megállapítható volt, hogy legalább háromrétegű, középkori templom körüli temető és templom van ezen a helyen.”⁹

Kőhegyi a helyszínelésről Bánáti Miklósnak is írt: „A csala-pusztai ásatást nem szakember végezte. Engem csak végszóra hívtak ki. A területen nagyszá-

6 WICKER Erika 1989 35. A Révész-feljegyzések ezen változata az 1860-as évek végén – az 1870-es évek elején készült.

7 BÁNÁTI Miklós [1969] 188.; Úgy tudta, hogy a leleteket a szegedi múzeumba vitték, ám onnan negatív választ kapott. U.o.

8 H. Tóth Elvira helyszínelése, 1961. KJM RA 90.681; H. TÓTH Elvira 1990 195.

9 Kőhegyi Mihály helyszínelése, 1963. KJM RA 90.681; H. TÓTH Elvira 1990 174.

mú csontot találtam, és megállapítottam, hogy ott egy középkori, templom körüli temető terül el. Ennek jó részét megbolygatták, de még több száz sír van a föld alatt. A templom (nem kápolna) romjaiba is beástak. Itt egy falu volt, mely alighanem a XVI. század végén pusztult el.”¹⁰ Szóban a következőket közölte vele: „A templom, melynek romjai a Kápolnás dűlőben láthatók, a 14. századtól a 16. századig terjedő időközben épülhetett. Az elpusztult község feltárására belátható időn belül nem kerül sor. Bizonyos azonban, hogy a templom környékén az akkor szokásos 2 házsor nyomait is meg lehetne találni egy ásatás során.”¹¹

Nézzük, mit tudtunk meg azóta erről az Árpád-korban meglevő, feltehetően a tatárjárás során lakatlanná vált, de azt követően újra benépesült egykori faluról.

CSALA NEVE

A csalai romokról „mondja a nép, hogy az egy Árpád-kori herceg síremléke volna.”¹² Más elképzelés szerint „magyar őseink a törökök elleni évszázados harcok során egy ízben Csala-puszta környékén viaskodtak az ozmán sereggel. Történt pedig ez a következőképpen: A török sereg közeledésének hírére a magyar sereg zöme, vezérének terve értelmében, a csalai Kápolnás Erdő táján annak mélyébe húzódva várta az ellenséget. A haditerv a törökök törbe csalására épült. A magyar had egy kis töredéke a közeledő ellenség elől sebtiben összeszedelőzködött és nyugati irányba menekült. A törökök úzóbe vették a menekülőket. Ezek a magaspárt széléig csalták maguk után az ellenséget. Ott két irányban egéruat keresve szétugrottak. Az üldözők is megoszlottak, szétszakadoztak. A magyar csapat dandára az alkalmas időben hátba támadta a törököket, és a sárközi Vörös mocsár ingoványába szorította, illetve felmorzsolta őket. Ennek a csalafintas terven alapuló győzelmes ütközetnek az emlékére a magyar csapatot rejtegető tájat Csalának nevezték el.”¹³

Izgalmas történet – hasonló események bizonytalannal megestek a török hódoltság idején –, ám a valóság ezzel szemben az, hogy a Csala szó egy középkori település nevéét őrzí. Erre már Kőhegyi Mihály is gondolt, amikor a településről írta: „Nevét nem tudom, de alkalmasint Csala.”¹⁴ Ugyanígy vélte Bánáti Miklós is: „Tudomásul vesszük, hogy sok a mese abban, amit a nép mond a kápolna körül lengő népi hagyományból, de a kápolna körül valamikor régen egy falu állt, ott élet volt már akkor, mikor Császártöltés még nem létezett. Ha nem

10 Kőhegyi Mihály levele Bánáti Miklóshoz. In: BÁNÁTI Miklós [1969] 189.

11 BÁNÁTI Miklós [1969] 189.

12 „Középcsalától kb. egy kilométerre, a Halasra vezető úttól balra áll egy erdő. Ennek az erdőnek a szélén egy kápolnaszerű régi romra bukkantak. A rom körül temetkezési hely terül el. Sok emberi csontváz került itt a felszínre. E romról mondja a nép, hogy az egy Árpád-kori herceg síremléke volna.” BÁNÁTI Miklós [1969] 34.

13 Jávör László, volt Csala-pusztai erdőőr a pusztá nevének eredetéről hallotta dr. Tantos Gyula dékán-kanonoktól. In: BÁNÁTI Miklós [1969] 186.; Flach Pál szerint az első birtokos esetleg az első betelepülő nevéét őrzí – ennek alapján keletkezését a 10–13. századra teszi; elpusztulását a tatárok betörésével hozza kapcsolatba. FLACH, Paul 1969 3.

14 Kőhegyi Mihály levele Bánáti Miklóshoz. In: BÁNÁTI Miklós [1969] 189.

is Árpád-házi herceget temettek a templomcskába, Csala már a középkorban is létezett.”¹⁵

Ma már tudjuk, hogy ezt a falut Csalaegyháznak hívták.

CSALAEGYHÁZ ÉS TEMPLOMA

Csalaegyház egykori településről alig vannak adataink. Engel Pál térképén Császártöltés keleti határán volt egy Csalának nevezett, a középkor végére már pusztává vált település, névváltozatai nem ismertek.¹⁶ A legelső török hadjáratok idején néptelenedhetett el, mert a környék 1560-as török összeírásában már nem szerepel lakott faluként. Az ugyanebből az évből származó török javadalombirtok-összeírás szerint akkori haszonélvezője 238 akcse¹⁷ jövedelemmel Mehmed bin Musztafa volt.

Révész György idézett feljegyzése alapján, mely szerint a templomtól délre megbolygatott emberi vázak mellett „apró tengeri csigák, hihetően nyakék lehetett – találtattak és még rézhajtúk”,¹⁸ megkockáztatjuk, hogy a település a hódoltság korban – ha mégoly gyéren is, – lakott volt. A (kaori)csigás fejdísz és a szintén a fejviselethez tartozó bronztűk ugyanis az 1560 után Észak-Bácskába települő balkáni lakosság régészeti hagyatékának jellegzetességei.¹⁹ Arról ugyan nincsenek adatok, hogy Csalaegyházra is költöztek volna balkáni rácok és vlahok,²⁰ de a többnyire balkáni eredetű javadalom-birtokos(ok) házanépe hosszabb-rövidebb ideig élhetett ezen a vidéken.

Az 1570-es összeírások szerint Csala ekkor sem települt be újra, hiszen mindössze 650 akcse jövedelemmel bírt, és ez nagyon kevés adó lett volna egy lakott falu számára: „Ráják nélkül. Az említett falu közelében. Az említett faluból Szakál Amburus és Gyalát(?) András kezében, Nádas faluból Sánta Antal és Berke Benedik szállást tart, s marhánként egy akcse legelőadót fizet és a réteket levágja.”²¹ Azaz „hitetlen” lakói nincsenek, de a határ művelésre ki van adva az említetteknek. Csalaegyház 1578-ban változatlanul pusztá maradt.²² Eltűnt nevéből az „egyház”; az egykori falu határa már egyszerűen csak Csalaként szerepel Mikoviny Sámuel 1740 körül készült térképén is,²³ és így hívjuk mind a mai napig.

15 BÁNÁTI Miklós [1969] 189.; Flach Pál szerint a tatárjárás során elpusztított faluról a 18. századig nincsenek dokumentumok, és épp ezért tartja különösnek, hogy a név – határnévként – évszázadokon keresztül fennmaradt. FLACH, Paul 1969 4.; Csala azonban – jelenlegi régészeti adataink alapján – a középkorban újjátelepült, és csak később, a török hódoltság idején vált lakatlanná, mert egy 16. század közepi török adóösszeírásban már nem szerepel, ld. lentebb.

16 ENGEL Pál 2002

17 Oszmán török ezüstpénz

18 WICKER Erika 1989 35. A Révész-feljegyzések ezen változata az 1860-as évek végén – az 1870-es évek elején készült.

19 A hódoltság kori rác-vlah betelepüléshez ld. WICKER Erika 2001; WICKER Erika 2002; WICKER Erika – KÓHEGYI Mihály 2002; WICKER Erika 2003; WICKER Erika 2004; WICKER Erika 2005; WICKER Erika 2008

20 WICKER Erika 2004; WICKER Erika 2008

21 CSORBA György 2000 174., 179., 184., 189., 194., 199. Nem jelzi, hogy melyik „az említett falu”.

22 VASS Előd 1980 161.; A pusztabirtok jövedelméről: Kalocsa környékének török javadalombirtokosai 1560-ban. VASS Előd 1980 150.

23 Plan von dem Laufe des Donau Stroms von Ofen bis Baja, Mikoviny Sámuel térképe 1740 körül, Adatbázis: Hadtörténeti Intézet és Múzeum • Hadtörténeti Intézet és Múzeum • B IX Ausztria–Ma-

A jelenleg fiatal erdővel borított templomdombot 2001 tavaszán és egy évvel később is bejártuk.²⁴ A hosszan elnyúló, kelet-nyugati irányú dombon tégladarabokat és elszórtan emberi vázmaradványokat találtunk. A 2002-es szemle alkalmával a jobb terepviszonyok következtében a dombtetőn egy kb. 2 m-es szakaszon, mintegy 40 cm szélességben téglák és téglatörmelékek sűrűsödését figyeltük meg. Hasonló sűrűsödés volt ettől 10 m-re délre. Mindezek alapján feltételeztük, hogy a Kőhegyi Mihály által 1963-ban azonosított templomot sikerül megtalálnunk.

A lelőhely hitelesítésére 2002-ben került sor.²⁵ Annak ellenére, hogy az ásátásnak nem volt költségvetése, s a munkákat mindössze három napig 3–5 munkással végeztük,²⁶ továbbá hogy a 70–80 cm-es mélységig végig köves, szétszántott talajon nehezen haladhattunk, reményeink szerint két templom falainak szakaszát találtuk meg. Az ásatási naplóban így írtunk erről:

„2002. augusztus 10. A sűrű aljnövényzet ellenére sikerült megtalálnunk a feltételezett északi fal téglasorát. E téglasorra merőlegesen, az akác sorok 2 m széles közében jelöltük ki az É-1 árkot. A kb. 2,5 x 0,7 m nagyságú árokban a felszíntől számított 50–70 cm mélységig kizárólag szétszántott, téglá- és habarcstörmelékes réteget találtunk. Ez alatt sikerült feltárni a mintegy 120 cm mélységig terjedő alapozási árkot, valamint a vörös színű, zúzott téglákból álló, habarcsos alapozást. A fal 70 cm-es szakasza vált az árokban megfigyelhetővé. Többi részének feltárására nem volt mód, mivel a fal benyúlt az akác sor alá. Az É-1 ároktól 8 m-re DK-re hasonló nagyságú árkot jelöltünk ki (Ka árok), itt lényegesen kevesebb volt a téglatörmelék. Az árok mélyítését 60 cm mélységben abbahagytuk, ekkor még nem értük el az altalajt, helyette tőle 2 m-re K-re jelöltük ki a Kb árkot, mely 4 x 0,6 m nagyságú volt. Az árok déli részében 60 cm mélyen elértük az altalajt. A feltárás során mindkét árokból több emberi váz bolygatott maradványai kerültek elő. A továbbiakban négy, egymástól elkülönülő felületen (1–4 felület) megtisztítottuk a felszínt a növényzettől, feltételezve, hogy az esetleges törmelékiszóródás kijelölhet további falszakaszokat. Ezt csak az 1. és 4. felületen tudtuk megfigyelni, melyek közül az 1. jelezheti a templom északi vagy keleti falának a vonalát, esetleg a sarkot, az utóbbi talán a déli falat.

2002. augusztus 18–19. Az egy héttel korábban megtisztított 1. és 2. felületen jelöltük ki a K-1 és D-1 árkokat, továbbá a keleti fal feltételezett vonalában a K-2, K-3 és K-4 árkokat. A D-1 árokban 80 cm alatt jelentkezett a déli fal kb. 60–70 cm széles sávja, a kb. 150 cm széles alapárokkal. A fal az É-1 árokban talált falszakaszhoz hasonlóan téglatörmelékes, habarcsos szerkezetű volt. Az árok déli

gyarország • B IX b természetföldrajzi térképek (XVI. századtól 1918-ig). A térkép elérhetősége az interneten: <http://maps.hungaricana.hu/hu/49464/>

24 Wicker Erika és Knipl István terepbejárása, 2001 és 2002. A bejárás eredményeit Knipl István szakdolgozata tartalmazza: KNIPL István 2004 178.

25 Wicker Erika hitelesítő feltárása, 2002. KJM RA 2002.1107; 2004.1197.

26 A leletmentésen Knipl István, akkor még régészhallgató és barátai vettek részt: Baranyai László, Freidinger Tamás, Gróf András és Töröcsik Balázs. Segítő munkájukat ezúton is köszönjük.

végében a már feltárt szakasztól mintegy 50-60 cm-re egy újabb hasonló szerkezetű falszakasz jelentkezett. K-1 árok: Az F-1 felületen jelöltük ki, mérete 2,2 x 0,7 m, a felszíntől 70 cm mélységig a talaj bolygatott volt, alatta az árok közepén egy kb. 80-90 cm széles, 10-15 cm magas agyagalapozást figyeltünk meg. K-2 árok: Az árkot 2,5 x 0,5 m nagyságúra jelöltük ki, a keleti fal feltételezett helyénél, majd meghosszabbítottuk 1,5 m-rel. Az árok közepe táján, mintegy 80 cm mélységben, a K-1 árokban feltárt agyagalapozáshoz hasonló alapozást sikerült feltárni, mely az árok közepénél L alakban elfordult. Szélessége az árok déli falánál 120 cm volt. A kemény sárga agyag helyenként pirosasra égett, felületén néhány tégladarabot sikerült megfigyelni. A K-3 árkot a K-2 árok meghosszabbításában, attól K-re jelöltük ki, (2,5 x 0,6 m), benne újabb agyagsávokat és téglatörmeléket találtunk. A két, viszonylag keskeny (30-40 és 40 cm), párhuzamosan futó sáv közötti területet téglatörmelékes, habarcsos omladék töltötte ki. Az agyagalapozáson nagyobb téglatörmelékek voltak. K-4 árok: a keleti templomfal feltételezett közepénél húztuk a 3,3 x 0,7 m-es árkot, melyben a bolygatott réteg (65 cm) alatt jelentkezett, a már a K-3 árokban megfigyelt jelenség: két agyagpadka között, mintegy 90 cm széles, téglatörmelékes, omladékos réteg. A padkák külső szélei 150 cm távolságra voltak egymástól.

A hitelesítő ásatás eredményeiből következik, hogy feltehetőleg két templom alapjait találtuk meg. Az agyagos alapozás (K jelű árkokban) egy korai (Árpád kori) templomra utalhat, míg a mély és széles alapárkokban található téglatörmelékes, habarcsos alapozás (É-1 és D-1 árok) egy középkori templom maradványa lehet. Az agyagos és a téglás rész helyenkénti együtt-jelentkezése pedig arra utalhat, hogy a későbbi templom építésénél felhasználhatták az Árpád-kori részeket. Az Árpád-kori templom méreteire a feltárt nyomokból nem következtethettünk, míg a középkori templomról megállapíthattuk, hogy, szélessége 10 m volt, s a déli oldalon futó párhuzamos alapozás feltehetőleg egy megerősítés nyoma. A középkori templom hosszát nem sikerült megállapítani, de a párhuzamok alapján feltételezhetjük, hogy legalább 15 m. A méretek alapján a középkori Csalaegyház jelentős hely lehetett, s ennek megfelelő méretű templommal rendelkezett.²⁷

Csala(egyház) Árpád-kori templomát az agyagalapozású részek őrzik. Sajnos csak olyan kis szakaszok estek az amúgy is kisméretű kutatóárkokba, hogy az épület nagyságának egyetlen adatát sem dokumentálhattuk hitelesen. Az agyag és a habarcsos téglás rész helyenkénti együttes jelentkezése arra utal, hogy a második templom építésekor felhasználhatták a korábbi épület falainak egyes szakaszait. A középkorban átépített templom jellemzője a mély alapárkok és a helyenként 80 cm-nél is szélesebb fal, melynek alapozását habarccsal kötött téglatörmelékekkel oldották meg. A templom az északi és déli falszakasz egymástól való távolsága alapján 10 m széles volt. A déli falnál, egymástól kb. 50-70 cm-rel hasonló falszakasz fut, ez esetleg egy későbbi megerősítésre, átépítésre utal. Néhány elszórt emberi vázcsonton kívül a kijelölt kutatóárkaink

27 Wicker Erika hitelesítő feltárása, 2002. KJM RA 2004.1197.

nem érintették a templom körüli temetőt.

Az Árpád- és középkori Csalaegyház falu lakott részét ma még nem ismerjük, de természetesen ott kell lennie a templom körül. A környék bejárható szakaszain egyelőre nem került elő középkorra keltezhető lelőhely – de ez valójában csak annyit jelent, hogy a jelenlegi felszíni viszonyok között nem tudtunk értékelhető tárgyi emlékanyagot összegyűjteni. A templom és temető környezetében is csak viszonylag gyér Árpád-kori leletanyag került eddig elő, mely nem összefüggő faluhelyet, hanem esetleg egymáshoz viszonylag közel elhelyezkedő gazdaságokból álló laza településszerkezetet jelezhet (Középcsala II-IV., VI-VII. lelőhelyek²⁸). Egy régészeti feltárás természetesen módosíthatja a jelenlegi képet, de az bizonyos, hogy a területen az Árpád-korban is éltek, és templomot is emeltek – ahogy erre Révész György is utalt. További kutatásoknak kell majd azt is eldönteniük, hogy mit rejthet valójában a templom dombjától kb. 1 km-re északnyugatra levő kiemelkedés, melyen régészeti légifotók szerint településmaradványok vannak.²⁹

Bár az egykori Csalaegyházról jelenleg viszonylag kevés ismeretünk van, ma már ellentmondhatunk Hoffman Lajos jegyzőnek is, aki 1860-ban úgy tudta, hogy Császártöltés határában „régí romok, történeti nevezetességek, népmondák nincsenek.”³⁰ Még többet tudhatnánk az egykori Csalaegyházról, ha sikerülne a terület régészeti feltárását megvalósítani...

MORCS

A császártöltési telepítéslegendának van egy érdekes, és a töltésiek által még a közelmúltban is mesélt változata, mely nem császári személyekhez, hanem egy, az új faluba betelepülni szándékozó sváb családhoz köti a töltés építését:

„Az út azonban Kalocsáról a Vörös mocsár ingoványain át vezetett a Kecel–Baja irányában húzódó magaspartra, s onnan Bácska felé. Történt pedig egyszer, hogy egy telepes csoport mostoha időben haladván a mocsáron Homokmégy és Császártöltés között bivalyostul beleveszett a lápos, tőzeges mocsárba. [...] Hogy ilyen eset többé ne forduljon elő, a kalocsai érsek megbízta az egyik Mecklenburgból áttelepült, az útépítésben jártas Csoportot, hogy a mocsáron át a magaspart felé építsen egy töltést a császár parancsára.”³¹

Bánáti Miklós úgy vélte: „könnyen hihető, hogy a homokmégyi határnak Császártöltéssel határos két dűlője ennek a tragikus esetnek az emlékére kapta meg a Bivalyos, illetve a Morcs (mors=halál) nevet.”³² A Morcsi és a Bivalyos dűlő találkozása egyébként éppen annak az állítólagos töltésnek a vonalába esik, melyről úgy tartja a falu nevét magyarázó egyik hagyomány, hogy az nem

28 KNIPL István 2004 177–178.

29 Czajlik Zoltán szíves közlése. Az információt ezúton is köszönjük. A légifotó alapján természetesen nehéz lenne meghatározni, milyen korú település maradványairól van szó; ezt csak ismételt terepbejárások, de elsősorban régészeti feltárás tisztázhatná.

30 Hoffman Lajos jegyző adataiból. PESTY Frigyes 1984 76–77.

31 BÁNÁTI Miklós [1969] 39.

32 BÁNÁTI Miklós [1969] 39.

a Kétvölgynél volt, hanem az egykori Kistói szőlőknél, a ma még részben álló téglagyárnál, a falu északi szélén lett „... azon töltés csinálva, a honnand a falu nevezetét vette.”³³ Erre A falu neve című fejezetben térünk vissza.

Bármennyire hihetőnek is tűnik a mocsár és a mors=halál szavakkal való összefüggése, a Császártöltés, Hajós és Homokmégy találkozásánál fekvő mai Morcs határrésznek mindezekhez semmi köze: a Morcs név egy középkori település emlékét őrzi,³⁴ határának egy része a mai Császártöltés északnyugati részébe esik.

MURCS FALU ÉS LAKÓI

Egy 1500-ra keltezhető iratban szerepel Mwrch Nagh Máté neve.³⁵ Ezen kívül a Murc, Morcs, Murcs³⁶ és Mórícsként³⁷ is ismert, a kalocsai náhijébe (török közigazgatási körzet) tartozó faluról csak a török adóösszeírások szolgáltatnak adatokat.

A kalocsai náhije 1548-as összeírásában a következők olvashatók: „Morics falu, tartozik a nevezethez [...] Az adófizetők (hane) száma: 9, egyenként 50 (akcse): 450 (akcse), Bevétel a tizedekből és az illetékekből a forint adót kivéve: Kapu 5, egyenként 50 ...250 (akcse), Búza 82 kila, egyenként 10 ...820 (akcse), Kétszeres, 106 kila [...], Méhkas tized ....10 (akcse), Büntetéspénz ... 28 (akcse).³⁸

Ekkor a faluban az alábbi családfők és összeírt, felnőtt fiaik laktak:³⁹

1.	Szabó Mihál, házas	
2.	Tasi Bertalan, házas	
3.	Bán Baláz, házas	Gergel fia legény
4.	Kovács Demetri, házas	
5.	Nemes Bertalan, házas	
6.	Veres Gergel, házas	Ambrus fia legény
7.	Istvánfi Miklós, házas	
8.	Kara Dijenös, házas	Lukács legény
9.	Királ Alberd, házas	

Az 1553. évi összeírás a korábban is meglevő 13 hane (háztartás) mellett három új hanet és egy bírót említ. 1560-ban Murcs/Mórícs szultáni hász-birtok volt. Az ezévi összeírás 21 hánét jegyzett fel, s a 21 családfőnek, ezek felnőtt fiának/fiainak és testvéreinek/testvéreinek nevét is felsorolta:⁴⁰

33 Hoffmann Lajos jegyző és Koch Vintze „heletes” bíró közlése, 1865. In: PESTY Frigyes 1984 75.

34 Flach Pál Morcsot nem említi. FLACH, Paul 1969

35 CSÁNKI Dezső III. 1897 382.

36 ENGEL Pál 2002 CD; 1578-ban 9 hane adófizető háztartással. Engel Pál Császártöltés nyugati részére teszi. U.o.

37 VASS Előd 1980 91., 161.; Vass Előd említi egy Mórház nevű települést is a közelben, Miske délkeleti részén. U.o. 169.

38 VASS Előd 1979 45.

39 VASS Előd 1979 45.

40 Kalocsa környékének 1560. évi adóösszeírása a szegedi szandzsák részletes defterében (Tahrir defter). VASS Előd 1980 91.

1.	Kocsa Alberd		
2.	Balás Máté		
3.	Verős Gergel	Bálind fia legény	
4.	Verős Ambrus	Palkó fia legény	
5.	Mérő Pétör	Miklós testvére legény	Kelemen testvére legény
6.	Hegedűs Demetör	János fia legény	András fia legény
7.	Királ Alberd	Imre fia legény	
8.	Gós Bertalan	Gál fia legény	Gécsi fia legény
9.	Dávid Benedek	Jancsi fia legény	
10.	Szabó Mihál	Tamás fia legény	Boldizsár fia legény
11.	Kovács Pétör	Anbrus fia legény	
12.	Tas László	Balás fia legény	Gécsi fia legény
13.	Bán Balás	Gergel fia legény	Alberd fia legény
14.	Török György	Márton fia legény	Gécsi fia legény
15.	Jó János	Máté fia legény	Gécsi fia legény
16.	Nagy Demetör	Máté fia legény	
17.	Nagy Péter	András fia legény	
18.	Gál András	Pál fia legény	
19.	Kelesztő János		
20.	Mező Antal		
21.	Varjas Benedek		

A fent nevezett személyek ugyanebben az évben az alábbi adókat tartoztak fizetni a töröknek: Fejadó fizető (hane): 21. Adóbevétel (haszil): 5546 (akcse), Kapu 21...1050 (akcse), Búza t. 200 kila 2400 (akcse), Kétszeres t. 141(akcse), Lencse ára 30 (akcse), Méhkas t. 192 (akcse), Sertés adó 262 (akcse), Len és káposzta t. 30 (akcse), Rét t. 84 (akcse), Hordó ill. 50 (akcse), Bosztánkert ill. 42 (akcse), Erdő- és legelőhasználati ill. 400 (akcse), Büntetéspénz, menyasszonyi ill. 160 (akcse).⁴¹ A két lakosságnévsor összevetése viszonylag élénk be- és elvándorlást jelez. Az 1548-as lakosok közül három családfőről nincs többé szó az 1560-as összeírásokban (Nemes Bertalan, Istvánfi Miklós, Kara Dijenös és fia, Lukács), ők bizonyosan elhaltak, vagy elköltöztek a két összeírás között eltelt 12 évben. Két család esetében bizonytalan a folyamatosság: Kovács Demetri (1548) bizonyára csak névrokona Kovács Pétörnek (1560), akinek ekkor már felnőtt fia van, és ugyancsak nem lehet biztos rokoni kapcsolatot kimutatni Tasi Bertalan (1548) és Tas László és annak Balás és Gécsi nevű fiai között (1560). A lakosság fele 1560-ban is Moricson lakott: Veres (Verős) Gergel Bálind fia időközben felnőtt, Ambrus fia pedig a faluban marad, önálló családot alapított, és született egy Palko nevű fia. Hasonlóképpen felnőtt a 12 év alatt Királ Albert Imre fia, Szabó Mihál Tamás fia, Bán Balás (Baláz) Gergel fia pedig változatlanul a szülői házban lakott, ahogy 12 évvel korábban is. 1560-ra 14 új család költözik a falu-

41 Kalocsa környékének 1560. évi adóösszeírása a szegedi szandzsák részletes defterében (Tahrir defter). VASS Előd 1980 91.; Rövidítések: t=tized, ill.=illeték

ba, közülük, ahogy már jeleztük, kettőnél bizonytalan, hogy korábbi gyökereik vannak-e.

1570-re Morcs lakóinak száma a 10 évvel korábbinak már csak fele volt. A 11 hánés falu kapuadóként 550 akcset fizetett, emellett a következő adók terhelték: búzatized 560 akcse, kevertized 200 akcse, méhkastized 28 akcse, bosztánadó 23 akcse, sertésadó 44 akcse, lencse- és borsótized 12 akcse, len- és kendertized 16 akcse, réttized 80 akcse, tűzifa- és szénaadó 550 akcse, büntetéspénz, meny-asszony- és hordódadó 484 akcse, összesen 2547 akcse. Gyümölcstizedet, juh- és malomadót nem fizettek, s nem szerepel a fokhagyma és a káposzta sem a felsorolt adónemekben.⁴² 1578-ban is 11 hánét tartottak számon. 1580-82-ben kilenc háztartás fizetett tizedadót, jó egy generációnyi idő múlva, 1620-ban pedig már 16.

Nem tudjuk, mikor néptelenedett el teljesen Morcs falu. 1725-ben Morcz már puszta, ekkor Hajós műveli.⁴³ Emlékét ma már csak földrajzi nevek – és persze áttételesen a császártöltési telepítésmonda egyik változata – őrzik. Mikoviny Sámuel 1740 táján készült térképén Martz-ként szerepel,⁴⁴ Lipszky János térképe (18–19. sz. fordulója körül) Morcs külsőséget mutat, egy az országos levéltárban őrzött térkép pedig Hajós falutól északra Murczi erdőt jelöl.⁴⁵

MORCS FALU HELYE: HAJÓS–HOMOKHEGY?

Morcs falu egykori helyét ma még nem tudjuk pontosan meghatározni. A ka-locsai Sárköz 1763. évi térképe Hajóstól északnyugatra, Miskétől északkeletre, Miskéhez közelebb, Hillye táján jelöli.⁴⁶ A település azonban a mai is használatos határnevek alapján Hajós északkeleti, Császártöltéssel és Homokméggyel határos területén, az ún. Morcsi dűlő környezetében lehetett. E terület homokméggyi oldalán középkori megtelepedést mutatnak a régészeti leletek: „A lelőhely közvetlenül a Császártöltés–Hajós–Homokméggy hármass határtól É-ra illetve K-re, a Dunavölgyi főcsatornától 110–120 m-re NY-ra, a császártöltési földúttól közvetlenül DNy-ra, a valamikori Rekettye–csatornától (ma folyó) 40–100 m-re K-re található. A lelőhely egy lapos részen, a homokméggy–császártöltési hármass határ, a császártöltési földút, a Rekettye-csatorna és a Dunavölgyi főcsatorna által bezárt szögben helyezkedik el 220 m hosszúságban és 50–80 m szélességben ÉNy–DK-i irányban. A területen néhány jellegtelen őskori, szarmata szürke korongolt és késő középkori töredék, faragott mészkődarab került napvilágra.⁴⁷ E lelőhely közelében, az ún. Sváb sarokban egyetlen késő középkori

42 CSORBA György 2000 174., 179., 184., 189., 194.

43 BÁRTH János, 1974 327.

44 Plan von dem Laufe des Donau Stroms von Ofen bis Baja, Mikoviny Sámuel térképe 1740 körül, Adatbázis: Hadtörténeti Intézet és Múzeum • Hadtörténeti Intézet és Múzeum • B IX Ausztria–Magyarország • B IX b természetföldrajzi térképek (XVI. századtól 1918-ig). A térkép elérhetősége az interneten: <http://maps.hungaricana.hu/hu/49464/>

45 VASS Előd 1979 56.; VASS Előd 1980 169.

46 PAPP-VÁRY Árpád – HRENKÓ Pál 1989 107.

47 GALLINA Zsolt, 1998 116.; A térképen (27. ábra) a 76. lelőhely (Homokméggy–Morcs) is középkoriként van feltüntetve, a szöveges rész ugyanakkor nem jelez középkori leleteket. Uo. 117.

edénydarab került elő. „Késő középkori vörös és fehér fazéktöredék” az ettől északnyugatra fekvő Máriakép lelőhelyen is, és a közeli Kékéren is találtak néhány késő középkori edénytöredéket, fehér kerámiát.⁴⁸

A csekély késő középkori edénytöredék azonban inkább Morcs közelségére, mint magára a falura mutat. Úgy gondoljuk, hogy Morcs falu talán azon a helyen volt, amit a hajósi nép ma is Sandbergnek, Homokhegynek hív, s melyről nemcsak középkori régészeti leletek kerültek elő, de a hajósi hagyományok is régi település emlékét őrzik.

HOMOKHEGYI LEGENDÁK

„A Homokhegy is falucska volt, de azt a török háború elpusztította” – tartják a hajósiak.⁴⁹ „Egyszer fölmentünk a Homokhegyre, akkor csontokat ástunk ki. Volt ott egy temető, de nemcsak temető, falu volt fönn.”⁵⁰ „És téglát találtak az összedőlt házakból, építőanyagot találtak, ahol ez a falu állt. [...] Amit a törökök pusztítottak el.”⁵¹ „Ahol a templom volt, ott volt egy kis mélyedés, aminek Templomföldecske volt a neve. [...] Mikor csordás voltam, égetett agyag tányérokot ástam ki, hatot-hetet.”⁵² „Az a falu ott fönn, ahol a Bezáék háza van, a Homokhegyen. Ott volt valahol a temető. Ott többször találtak csontokat meg hasonlót, ami jelezte, hogy ott már laktak.”⁵³ „És ott fönn volt a templom. [...] De téglákat már nem lehetett találni, az már minden megsemmisült. Hiszen jöttek a törökök, és ott fönn ezt megsemmisítették.”⁵⁴

Bizonytalán a törökök bejövetelekor ásta el talán egy morcsi (esetleg csákányfői) család azt a családi vagyont, melyet évszázadokkal ezután egy hajósi ember talált meg: „Apám és a nagybátyám, a Regr Pista bácsi az egymás mellett fekvő földet szántották. És akkor a Pista bácsi kiszántott egy fazék ezüstpénzt, tényleg. Az eke elkapta a fazék agyag fedőjét, valamennyi pénz akkor ki is esett. Szólt apámnak, aki 28 darabot elcsent tőle. Akkor még megvolt a kiskocsmá, ott a Pista bácsi elmondta az esetet, utána elvették tőle a csendőrök. De olyan vékony pénz volt! Olyan vékony, mint az újságpapír. Akkora, mint a mai egyforintos, és olyan vékony, mint a selyempapír, mint az újságpapír. Az 1400-as évekből is volt. Többféle királyportréval, és többféle pénz. Még Mátyás királytól is volt közte pénz. De a 28 darab pénz szinte mindegyike más-más volt. És az a 2-3 literes fazék talán tele volt. Az apám pénzét láttam, a fazekat nem.”⁵⁵

Erről a pénzleletről sok hajósi lakos tud: „A Regr Pista, ezt én láttam, szántott egyszer, akkor az ekéje fönnakadt, és egy fedelet vetett föl. Aztán kiráncigálta a fazekat, nagy fazék volt, még most is látom. Olyan sárga valamik. És a fazék

48 GALLINA Zsolt 1998 115–116.

49 Heipl Ferencné közlése. Schön Mária gyűjtése. Az adatok átengedését ezúton is köszönjük.

50 Heipl Ferencné közlése. Schön Mária gyűjtése. Az adatok átengedését ezúton is köszönjük.

51 Heipl Ferenc közlése. Schön Mária gyűjtése. Az adatok átengedését ezúton is köszönjük.

52 SCHÖN Mária 2005 172.

53 Szeitz Ferencné közlése. Schön Mária gyűjtése. Az adatok átengedését ezúton is köszönjük.

54 Oszmayerné közlése. Schön Mária gyűjtése. Az adatok átengedését ezúton is köszönjük.

55 Szeitz Ferencné Regr Jusztina közlése. Schön Mária gyűjtése. Az adatok átengedését ezúton is köszönjük.

nem volt rozsdás, úgy csillogott körös-körül, mint a tükör. És mennyi pénz! A fazék tele volt pénzzel. Ezüsttel. Az összes pincetulajdonos összegyűlt, akkor meg akartam számolni a pénzt. De rengeteg volt, mind aprópénz. Aztán bejelentette a csendőröknek. [...] ott fönn volt a templom, és biztos egy pap elásta.”⁵⁶ „Pénzt szántottak ki, egy egész fazékra valót, kicsi ezüstpénzt, mint a mostani egyforintos.”⁵⁷ „Én láttam ilyen pénzt, mint most a fillérek, csak vékonyak.”⁵⁸ Hát, ennyi emlék maradt ránk a középkori-kora újkori Morcs faluról – és persze a neve, ami ma már csak határ-elnevezés, és csak az élénk képzelet kötötte össze a bivalyostól a mocsárba sülyedt egykori emberekkel, akik annakidején az új faluba, Császártöltésre akartak betelepülni...

Csala és Morcs – örökölt, de ismeretlen értelmű és eredetű nevek betelepülő őseink számára. Megpróbálták megválaszolni, mit is jelenthetnek – és ebből születtek a sokáig mesélt történetek. Pedig „csak” régen volt falvak nevét őrzik, régen volt emberek lakhelyét, akik másfél évszázada vagy még ennél is korábban laktak falunk északkeleti és északnyugati vidékén...

RÖVIDÍTÉSEK

KKJM RA – Kecskeméti Katona József Múzeum Régészeti Adattára

IRODALOM

BÁNÁTI Miklós

[1969] Huszonkét évtized az új hazában. Császártöltés község történeti adattára 1744–1964-ig. Császártöltés

BÁRTH János

1974 Migráció és kontinuitás egy Duna-melléki táj népesedéstörténetében. Cumania II. 285–330. Kecskemét

CSÁNKI Dezső

1897 Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában III. Budapest

CSORBA György

2000 A kalocsai és a solti náhije az 1570. évi szandzsákösszeírás alapján. In (szerk. Koszta László): Fejezetek Kalocsa történetéből 157–208. Kalocsa

ENGEL Pál

2002 Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről. Budapest

FLACH, Paul

1969 Siedlungsgeschichte von Császártöltés, einer deutschen Gemeinde an der nördlichen Grenze der Batschka. München

⁵⁶ Oszmayerné közlése. Schön Mária gyűjtése. Az adatok átengedését ezúton is köszönjük.

⁵⁷ Heipl Ferencné közlése. Schön Mária gyűjtése. Az adatok átengedését ezúton is köszönjük.

⁵⁸ Heipl Ferenc közlése. Schön Mária gyűjtése. Az adatok átengedését ezúton is köszönjük.

- GALLINA Zsolt
1998 Homokmégy régészeti emlékei a késő vaskortól a középkor végéig In (szerk. Romsics Imre): Tanulmányok Homokmégy történetéből és néprajzából. 73–133. Homokmégy
- HORVÁTH M. Ferenc – SZABÓ Attila
2000 Pest-Solt megye 1860 évi település-statisztikai leírása. Budapest
- H. TÓTH Elvira
1990 Négy évtized régészeti kutatásai Bács-Kiskun megyében (1949–1989). Cumania 12. 81–233. Kecskemét
- KNIPL István
2004 Császártöltés régészeti topográfiája. Cumania 20. 173-204. Kecskemét
- PAPP-VÁRY Árpád – HRENKÓ Pál
1989 Magyarország régi térképeken. H.n.
- PESTY Frigyes
1984 Pesty Frigyes kéziratos helynévtárából. I. kötet. Pest-Pilis-Solt vármegye és kiegészítések. Szentendre
- RÉVÉSZ György
1998 Rendezett gyűjtemény. A kiskunhalasi határban talált régiségekről. In (szerk. Szakál Aurél): Halasi múzeum 2. 21–26. Kiskunhalas
- SCHÖN Mária
2005 Hajósi sváb népi elbeszélések. Schwäbisches Erzählsgut aus Hajosch. Kecskemét
- VASS Előd
1979 A kalocsai náhije 1548. évi török adóösszeírása. Cumania IV. 7–60. Kecskemét
- VASS Előd
1980 Kalocsa környékének török kori adóösszeírásai. Kalocsa
- WICKER Erika
1989 „Halasi múzeum” I. Kiskunhalas
- WICKER Erika
2001 Rácok a Duna-Tisza közén a XVI-XVII. században. In (szerk. Bárh János): Ezer év a Duna-Tisza közén. 151–157. Kecskemét
- WICKER Erika
2002 Bácsalmás-Óalmás, Homokbánya 16-17. századi temetője. In (szerk.: Gerelyes Ibolya – Kovács Gyöngyi): A hódoltság régészeti kutatása. 225–236. Budapest
- WICKER Erika – KŐHEGYI Mihály
2002 A katymári 16-17. századi rác temető. Cumania 18. 5–94. Kecskemét
- WICKER Erika
2003 Rácok a Duna-Tisza közén a 16-17. században II. A 16-17. századi rác temetők jellegzetességei. Bácsország. Vajdasági Honismereti Szemle I-III. 14–17. Szabadka
- WICKER Erika
2004 Észak-Bácska a hódoltság korában. Cumania 20. 5–111. Kecskemét
- WICKER Erika
2005 A hódoltság kori balkáni népesség régészeti hagyatékának kutatása. Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében az ezredfordulón. 19–29. Kecskemét
- WICKER Erika – KNIPL István
2005a Császártöltési legendák és valóságalapjuk. Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében az ezredfordulón 10. (1999–2005) 37–46. Kecskemét
- WICKER Erika – KNIPL István
2005b Középkori falvak a császártöltési határban. Cumania 21. 99–136. Kecskemét
- WICKER Erika
2008 Rácok és vlahok a hódoltság kori Észak-Bácskában. Kecskemét